

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07MAYIS 2017

CİLT 2

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)

978-605-4697-08-3 (2.c)

Aralık 2017, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

HADİS TARAFTARLARI İLE HANEFÎLERİN SÜNNET VE HADİS KAVRAMLARINA YAKLAŞIM FARKLARI

Ömer ÖZPINAR¹

ÖZET

Hadîs taraftarları ile ehl-i re'yin temsilcisi durumunda olan Hanefîlerin en önemli ayrışma noktalarından birisini sünnet ve hadîs kavramlarının farklı muhtevalarda ele alınış değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Ehl-i Hadise göre, sünnet ve hadis kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır ve her ikisi de Peygamber'in sözleri, eylemleri ve onayları demektir.

Ebû Hanîfe ve taraftarlarınca ise bu tanım sadece sünnet için kullanılabilir; Kaldı ki sünnet, sadece Hz. Peygamber ile de sınırlı değildir. Zira Hanefîlere göre sünnet, "Resulullah'ın ve ondan sonra sahabelerin takip ettiği yoldur". Dolayısıyla sünnet kavramına Hanefîler Ehl-i hadîsten daha geniş bir muhteva yüklemektedirler.

Bu sebeple Hanefî alimler hadîs kavramını sünnetten farklı bir mana ve muhtevada ele almaktadır. Bu âlimlere göre hadis, sünneti rivâyet eden yazılı veya sözlü rivâyet malzemesi olarak değerlendirilmektedir.

Binâenaleyh Ehl-i hadîse göre hadisler kendi başına bir bilgi kaynağı iken, hanefîlere göre sünneti belirlemede kullanılan râvî sözleri olarak ele alınmaktadır. Bu durum iki mektep arasında birçok metodolojik tartışmanın ve ayrışmanın sebebi olmuştur.

İşte bu tebliğimizde Hadîs taraftarları ile Hanefîler arasında sünnet ve hadîsin tanım ve muhtevasına yüklenen anlamın sebep olduğu farklılaşmaların neler olduğu tespit edilecektir. Buradan hareketle bu farklılaşmanın başta hadîs ilmi olmak üzere İslâm düşüncesi ve ilim tarihindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Sünnet, Ehl-i hadîs, Hadîs Taraftarları, Hanefîler.

DIFFERENCES OF APPROACHES TO THE CONCEPTS OF THE HADITH AND SUNNAH BETWEEN THE HADITH SUPPORTERS AND THE HANAFIS

Abstract

One of the most important points of disagreement between Hadith Supporters (Ahl-i hadith) and the Hanafis constitutes the evaluation of the concepts of sunnah (tradition of the Prophet) and hadith in different contexts

According to Ahl-i Hadis, the concepts of sunnah and hadith are used in the same sense and they both mean the words, actions and approvals of the Prophet. But Ebu Hanife and his supporters use this definition only for sunnah and they do not see sunnah limited to the Prophet alone. Because according to Hanefis, sunnah is the path followed by the Prophet (PBUH) and then the Sahabs. For this reason, the concept of sunnah has a wider content.

For this reason, Hanafi scholars deal with the concept of Hadith in a different sense and content from sunnah. These scholars regard it as written or verbal narrative material that narrates sunnah.

According to the Ahl-i hadith, the hadiths are a source of information on their own, whereas according to Hanefis the hadiths are taken as the narrative of the narrator used in determining the sunnah of the Prophet.

This situation has caused many methodological discussions and differentiation between the two schools.

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi, Hadîs ABD. Öğr. Üyesi, oozpinar@konya.edu.tr

It will be determined in our paper that the differences between the Ahl-i hadith and the Hanafis, which are implied in the definition and content of sunnah and hadith, are the differentiations. From here it will focus on the effects of this differentiation on the history of Islamic thought and science, especially the science of Hadith.

Key Wods: Hadith, Sunna, Ahl-i hadith, The Hadith Supporters, Hanafis.

1.Giriş

İslâm tarihinin ilk dönemlerinden itibaren sünnet ve hadisin ne olduğu, kapsamı, bağlayıcılığı ve nasıl anlaşılması gerektiği gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar neticesinde bir takım yönelim, yöntem ve anlayışlar ortaya çıkmıştır. Günümüzde de bu tartışmalar sıcaklığını korumaya devam etmektedir.

Hadîs ve sünnet konusundaki ilmi ve fikrî gayretlerin amacı, dini delilleri sağlam bir yolla elde etmek, dini doğru anlamak ve neticede sağlıklı bir din anlayışına sahip olmaktır. Bu sebeple bu uğurda gösterilen her gayret takdire şayandır.

Hadîs ve sünnetin ele alınması ve tanımlanmasında öte beridir genelde iki yönelim öne çıkmaktadır. Birincisi Ehl-i hadîs denilen daha çok hadîs rivayetiyle meşgul olan alimlerin ortaya koyduğu metoda göre gelişen yönelimdir. Diğeri ise fukaha usûlü diye bilinen yönelimdir. Ancak her iki gruptaki alimlerin de kendi aralarında bile farklılıklar ve ihtilaf ettikleri noktalar bulunmaktadır.

Her mezhep ve yönelim zaman içinde kendi bakış açısını temellendirecek delillerini daha sistematik bir şekilde ortaya koymuş ve savunmuştur. Bu hususlar, mezheplerinin usûl ve anlayışını oluşturmuştur. Hicrî ilk üç asır içinde bu yönelimlerin belli bir şekli ortaya çıkmış ve sonraki dönemlerde gelen alimler bu metotlardan birine intisap ederek kendi yönelimlerine katkı sunacak ilmi mesailer ortaya koymuştur. Özellikle hicrî dört ve beşinci asırlarda tarafların sünneti kaynak olarak kullanma konusundaki usûllerine önemli katkıları sunan eserler kaleme alınmıştır. Bu dönemden sonra her yönelimin kendine ait kavramları ve usulleri oturmuş bir yapıya kavuşmuştur.

İşte biz de bu çalışmamızda, İslâm düşünce tarihinde önemli yeri olan Ehl-i hadîs ve Hanefî alimlerin sünnet ve hadîs kavramlarına yaklaşımlarındaki farklılığı ortaya koymaya gayret edeceğiz. Daha sonra bu bağlamda elde edilen verilerin, İslâm ilim ve düşünce tarihindeki etkilerini ve izlerini tespit etmeye çalışacağız.

2. Ehl-i Hadîs Kimdir

Konuya başlamadan önce görüşlerini ele alacağımız taraflardan Ehl-i hadîsin kimler olduğuna dair kısa bir bilginin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

İslâm düşünce tarihinde “Hadîs Taraftarları” olarak nitelenen ve yaygın adıyla Ehl-i hadîs ya da aynı anlamdaki Ashâbu'l-hadîs gibi isimlerle anılan alimlerin oluşturduğu ekolün tam ve etraflı bir tanımını yapmak zordur. Kimi alimlere göre coğrafyaya veya üstada göre bir isimlendirme yapılırken kimilerine göre de nasslara yaklaşım metoduna göre bir tanımlama getirilmektedir. Buna göre de Ehl-i hadîsin kimler veya tanımının ne olduğu hususunda da değişik görüşler ileri sürülmektedir.²

Örneğin Şâfi'î (v.204/819), eserlerinde fikhî bir ekolden bahsederken *Ashâbu'l-hadîs*, hadîs rivayetiyle meşgul olanları kasederken de “hadîs uzmanı” manasında *Ehlü'l-hadîs* tabirleri kullanmaktadır.³

² Bkz. Aydın, Abdullah, “Ehl-i Hadîs”, DİA, X, 507-508; Özpınar, Ömer, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, Ankara, 2013, 69-77.

³ Bkz. Şâfi'î, Muhammed b. İdris (v.204/819), *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1393/1973, 2. bsk., I-VIII, I, 190, 257; II, 43, 193; III, 8; IV, 37, 283; VII, 130, 227. er-Risâle, 139, 383. Şâfi'î, bu anlamda Ehlü'l-İlm bi'l-hadîs tabirini de kullanmıştır. Bkz. *el-Ümm*, I, 65, 160, 261; II, 17, 116, 191; VII, 161; A.g.mlf., *İhtilâfu'l-Hadîs*, thk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrût, 1405/1985, 163, 171, 178, 186, 223.

el-Eş'arî (v.324/935) Ashâbu'l-hadîs'i, Hâricîler, Mürcie, Şîa, Mu'tezile, Küllâbiyye gibi itikâdî fırkalardan birisi olarak nitelemektedir.⁴

Şehristânî (v.548/1153) Ashâbu'l-hadîs'i, Hanefilerin temsil ettiği Ashâbu'r-re'y karşısında konumlandırarak fikhî bir oluşum olarak değerlendirmektedir. O bu tanımında iki grubu, fikhî meselelerde hadîs veya kıyâs kullanmalarındaki metod farklılıklarını esas almış gözükmektedir. Bu sebeple Şehristânî *Ashâbu'l-hadîs'i*, "aynı zamanda Ehl-i Hicaz da denilen, Mâlik (v.179/795), Şâfiî (v.204/819), Sevrî (v.161/768), Ahmed b. Hanbel (v.241/855) ve Dâvud b. Ali (v.270/883) ile bunların ashâbı kimseler"⁵ olarak tanımlanmaktadır. Oysa Şâfiî ile Malik, metod olarak re'y kullanımına uzak kimseler değildir. Aynı şekilde hiçbir şekilde re'y kullanmamak için kitabını müsned türünde tasnif eden Ahmed b. Hanbel ile kitabının bâb başlıklarında re'y kullanmakla meşhur Buhârî (v.256/869) de Ehl-i hadîs'e dahil edilmektedir.

Çağdaş araştırmacılar da Ehl-i Hadîs veya Ashâbu'l-hadîs'i tanımlarken bunların sadece "muhaddisûn" anlamında "hadîşçiler" demek olmadığını, bu tabirin aynı zamanda fikhî ve itikâdî bilginin kaynağı olarak hadîsin büyük önemine inananları ve re'ye karşı olanları içine alacak bir muhtevada kullanılması gerektiğini değerlendirmektedirler.⁶

Binâenaleyh Ehl-i hadîs veya Ashâbu'l-hadîs'i, dini her türlü meselenin çözümünde rivayetten başka bir metodu kabul etmeyen⁷ ve "fikhî ve kelâmî konularda kendilerine has metotları olan"⁸ alimler topluluğu olarak tanımlamak, ele aldığımız konu bakımından yararlı olacaktır.

Ancak burada şu hususun vurgulanmasında fayda vardır. Ehl-i hadîs'i ve Hanefileri birbirinden farklı kılan ana etken nassların tespiti, anlaşılması ve yorumlanmasındaki metod farklılığıdır. Yoksa her iki ekol göre de hadîs ve sünnetin dinde vazgeçilmez bir yeri vardır. Dolayısıyla buradaki farklılaşma, hadîslerin ya da sünnetin dini kaynaklığının değerini kabul veya reddinde değil, bu kaynağın nasıl tanımlanacağı, kapsamının ne olduğu, nasıl anlaşılacağı ve nasıl değerlendirileceği hususlarında ortaya çıkmıştır.

İşte bu çalışmada iki ekolün hadîs ve sünnet kavramlarını farklı tanımlamalarını ve bu tanım üzerinden geliştirdikleri usûllerini değerlendirmeye çalışacağız.

3. Ehl-i hadîs'in Sünnet Tanımı

Ehl-i hadîs'in ilmî ve fikrî alt yapısının oluşumunda iki alimin öne çıktığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi İmam Şâfiî (150-204/767-819); diğeri özellikle mihne sürecindeki tutumu ve görüşleriyle Şâfiî'nin Bağdatlı öğrencisi Ahmed b. Hanbel (164-241/780-855)'dir.⁹

Ehl-i hadîs'in ilim anlayışı ve metodolojisi, ancak Şâfiî'nin hadîs adına yaptığı çalışmalar sayesinde ilk defa sistematik bir zemine kavuştur. Irak bölgesinde yaşayan Ehl-i hadîs'in ilk mensuplarından Abdurrahmân b. Mehdî (v.198/813), re'y ehline reddiyede bulunabilmek için bir usule ihtiyaçları olduğunu belirttiği bir mektubu Şâfiî'ye göndererek yardım istemiştir. Bu mektuba cevap olarak, bugün dahi hadîs usulünün ilk eserlerinden kabul

⁴ Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail (v.324/935), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, thk. Helmut Ritter, Beyrût, ty., 5.

⁵ Şehristânî, Ebû Feth Muhammed b. Abbdilkerim (v.548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrût, 1410/1990, I-III, I, 219.

⁶ Bkz. Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997, 57; Abdülmecîd, Mahmûd, *el-İtticâhât el-Fıkhiyye Inde Ashâbi'l-Hadîs fi'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî*, Kâhire, 1399/1979, 69 vd; Watt, W. Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fiğlalı, Ankara, 1981, 80

⁷ Bkz. Kutlu, Sönmez, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler, Hadîs Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, Ankara, 2000, 44.

⁸ Bkz. Abdülmecîd, a.g.e., 127.

⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Özpınar, a.g.e., 77-84.

edilen *er-Risâle*'sini yazıp göndermiştir.¹⁰ Böylece Şâfi'î, ez-Za'feranî (v.260/874)'nin ifadesiyle uyuyan Ashâbu'l-hadîsin uyanmasına vesile olmuştur.¹¹

Nitekim el-Humeydî (v.219/834)'nin: “Biz Ashâbu'r-re'y'e eleştiriler getirmek, görüşlerine cevap vermek isterdik de, bunu güzel bir şekilde yapamazdık. Ta ki Şâfi'î geldi ve önümüzü açarak (bize yol gösterdi)”¹² demektedir. Hilâl b. el-Alâ (v.280/893)'in: “Ashâbu'l-Hadîs, Şâfi'î'nin çocuklarıdır, önlerini o açmıştır”¹³ sözü de Şâfi'î'nin bu husustaki rolünü ortaya koymaktadır. Fahrüddin er-Râzî (v.606/1209) de, Şâfi'î'nin ilmi çalışmalarının Ehl-i hadîsi bir usule kavuşturmak ve onları buldukları durumdan kurtarmak amacına matuf olduğunu tespit etmektedir.¹⁴

Binâenaleyh Ehl-i hadîs, kendine has bir ilim anlayışı ve metodunun oluşmasını Şâfi'î'nin çalışmalarına borçludur.¹⁵ Bu sebeple Hadîs Taraftarlarınca Şâfi'î “nâsıru'l-hadîs” olarak yad edilerek böylece çalışmaları takdir edilmek istenmiştir. Ehl-i hadîsin kendilerinin sistematik manada ilk hadîs usûlü yazmaya başlamaları için Râmehurmûzî (v. 360/970)'ye kadar beklemleri gerekmiştir. Ama zaten bu ve daha sonra yazılan hadîs usullerinin tamamı da, Şâfi'î'nin ortaya koyduğu tanım ve ilkeleri etrafında şekillenerek günümüze kadar gelinmiştir. Aslında Şâfi'î'nin *er-Risâle*'sinde ortaya koyduğu usûl, sadece hadîs ya da fıkıh alanında değil, İslâm düşüncesinin bütün müstakbel seyrinde en önemli etkileri ortaya çıkarmıştır.¹⁶

Bu teşekkül aşamasında Ahmed b. Hanbel'in Ehl-i hadîs açısından konumu ise daha çok fikrî ve belki de biraz siyasi liderlik şeklinde olmuştur. Ehl-i hadîs onun şahsında halku'l-Kur'an mihnesinde din adına bir direniş örneği göstermiştir. Bu durum Ashâbu'l-Hadîs'in hem ideolojik bir kimlik kazanmasında hem de ilmî ve fikrî sistematığının gelişmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Neticede Ahmed b. Hanbel o dönemde, ‘sünnetin temsilcisi’ olarak görülmüş ve Ashâbu'l-hadîs hareketiyle özdeşleştirilmiştir. “Onu sevmenin sünneti sevmek demek olduğu” kanaati insanlar arasında yaygınlaşmıştır.¹⁷ Ebû Hâtim er-Râzî (v.277/890)'in “Ahmed b. Hanbel'i seven birini gördüğünde bil ki o sâhib-i Sünnet (Ashâbu'l-Hadîs)tir”¹⁸ ifadesi, bu gerçeği ifade etmektedir. Nitekim İbrahim el-Harbî (v.285/898), Ahmed b. Hanbel'in, Ehl-i hadîs'in önderi ve imamı olduğunu, her beldenin hadîs alimlerinin onun bu özelliğini tanıdığını ve saygı gösterdiğini tespit etmektedir.¹⁹ Kuteybe b. Saîd (v.240/855) de: “Ahmed b. Hanbel bizim imamımızdır, ondan hoşnut olmayan bid'atçıdır”²⁰ derken, onun Ehl-i hadîs için bir muhaddis ve alimden daha çok anlam ifade etmiş olduğunu belirtmiş olmaktadır.

Bu kısa malumattan sonra şunu ifade etmek mümkündür. Ehl-i hadîsin genel anlamda ilim anlayışının neliği sorusunun cevabı, Şâfi'î ve sonrasında aranmalıdır. Buna göre konumuz

¹⁰ Hatîb, , Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (v.463/1071), *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, ty., I-XIV, II, 64-65; Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer (v.606/1209), *Menâkıbu'l-İmâmi 'ş-Şâfi'î*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekâ, Beyrût, 1413/1993, 1.bsk., 143.

¹¹ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref (v.676/1277), *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1996, 1. bsk., I-III, I, 71.

¹² İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân (v.327/938), *Âdâbu 'ş-Şâfi'î ve Menâkıbuh*, thk. Abdülğani Abdülhâlık, Kâhire, 1421/2001, 41-42.

¹³ Nevevî, a.g.e., I, 83.

¹⁴ Bkz. Fahrüddîn er-Râzî, *Menâkıbu'l-İmâmi 'ş-Şâfi'î*, 345.

¹⁵ Bkz. Muhammed Ammâra, *Teyyârâtü'l-Fikrî'l-İslâmî*, Dâru 'ş-Şarûk, 1411/1991, 134-135.

¹⁶ Bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Hukuku Etüdleri, Makaleler Külliyyatı*, çev. Komisyon, İstanbul, 1984, 57.

¹⁷ Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (v.748/1347), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdusselâm Tedmürî, Beyrût, 1408/1988, c.1-47, XI, 195.

¹⁸ Nevevî, a.g.e., I, 124.

¹⁹ İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Huseyn Muhammed b. Muhammed (v.526/1131), *Tabakâtü'l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fikkî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, ty. I-II, I, 92.

²⁰ İbn Ebî Ya'lâ, a.g.e., I, 15.n

olan Ehl-i hadîsin sünnet ve hadîs tanımını tespit de onun görüşleri ve sonrası için söz konusu olacaktır.

Sünnet kelimesi, İslâm öncesi dönemden itibaren 'yol, kanun, model veya yaşam tarzı' anlamında devamlı kullanılan canlı bir kelimedir. İslâmî dönemde ise sünnet ve hadîs kelimeleri, gerek Hz. Peygamber tarafından ve gerekse sahâbe zamanında farklı manalara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu kullanımlar arasında Hz. Peygamber (s)'e itaat gereğini ifade etmek üzere "es-sünne en-nebeviyye (Peygamber sünneti)" tabiri ahenleştirilmiştir. Zaten daha bu manada Hz. Peygamber de sünnet kelimesini bizzat kullanmıştır. Zamanla ve özellikle Ehl-i hadîsin kullanımında başına "el" takısı getirilerek 'es-sünne' denildiğinde Hz. Peygamber'in sünneti kastedilmiştir.²¹

Hız. Peygamber'in dini yaşama biçimi şeklinde genel bir tanımlı yapılabilecek olan "es-sünne" ya da "Peygamberin sünneti" tabirinin kavramlaşmasının, genç sahabîler dönemi denilen hicrî birinci asrın son çeyreğine doğru gerçekleştiği tespit edilmiştir.²²

İmâm Şâfi'î zamanına doğru gelindiğinde sünnet ve hadîs kavramlarının tanımı, kullanımı, kapsamı ve muhtevası ile ilgili bir karışıklığın olduğu görülmektedir. Nitekim yaşadığı coğrafya ve tarihi serüveni gereği hem Hicaz hem de Irak ekollerini ve daha sonra da re'y ve hadîs ekollerini yakından tanıyan Şâfi'î, bu ekollerin ilmi ihtilaflarına sebep olan en önemli unsurun, bunların hadîs ve sünnet tanım ve algılarındaki farklılığın olduğunu tespit etmiştir.²³

Ehl-i hadîsin ilim anlayışına yakın olan Şâfi'î, sünnetin tespiti, anlaşılması ve tanımı konusunda, yakından tanıdığı hem Hanefîlere hem de Medinelilere karşı eleştiriler getirmiştir. Çünkü Hanefî alimler, detaylarını biraz sonra kendi başlığı altında göreceğimiz üzere, sünnet ve hadîsi farklı muhtevada kavramlar olarak değerlendirmektedir. Yine Medine/Hicaz ekolü de merfû hadîslerle birlikte Medine'deki uygulamaları da sünnetin önemli bir kaynağı olarak görmekte ve bunu hadîs rivayetlerinden daha değerli kabul etmektedirler.²⁴ Nitekim İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'* adlı eserindeki 1720 rivayetin sadece 600 kadarı merfû' hadîsten oluşmaktadır.²⁵ Geri kalan rivayetler ise çoğu Medine'deki uygulamalarla mutabık ve hepsi Medineli olan sahâbe ve tâbiûn görüşleridir.

Binâenaleyh Şâfi'î, sünnetin çerçevesini yeniden çizerek, bu iki kavramla ilgili öncesine göre farklı denilebilecek bir tanıma gitmiştir. Çalışmalarını bu geliştirdiği hadîs ve sünnet kavramları çerçevesinde yoğunlaştırmıştır. Bu hususta Şâfi'î, o güne kadar farklı sünnet tanımlarının bir anlam kargaşasına yol açtığını düşünerek, birleştirici ve geleceğe yönelik bir sünnet tanımı yapmaya yönelmiştir. Zira ortadaki ihtilaf ve karmaşanın, Hicaz ve Irak ya da re'y ekollerinin sünneti farklı kaynaklara göre ve farklı şekilde muhtevalandırarak tanımlamalarından kaynaklandığını düşünmüştür. İmâm Malik önderliğindeki Hicaz ekolünün amel-i ehl-i Medine'yi hadîs rivayetlerinin önüne geçirmesine de, Iraklı fakihlerin kıyas-ı celî, istihsan veya maslahat ilkelerinden hareketle rivayetleri ihmal etmelerini eleştirmektedir.

Bu sebeple Şâfi'î, sünnetin tespitinde, maktû', mevkûf ve hatta mürsel haberlerle birlikte 'yerel uygulama', icmâ' ve re'y gibi materyalleri geçersiz kılarak, Sünnetin, ancak hadîs rivayetleriyle tespit edileceğini savunmuştur. Bunun da, ancak müsned hadîslerle gerçekleşmesi mümkün olduğundan, isnâda büyük vurgu yapmıştır. Buna göre Şâfi'î için sünnetin elde edileceği yegane kaynak müsned, yani muttasıl bir senedle Hz. Peygamber (s)'e ait olan hadislerdir. Böylece o, merfû' ve muttasıl rivayetler dışındaki rivayetlerden sünnetin

²¹ A'zamî, M. Mustafa, *İslam Fıkhi ve Sünnet*, terc: Mustafa Ertürk, İstanbul 1996, 47-48.

²² Bkz. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999, 77-78.

²³ Bkz. Şâfi'î, *er-Risâle*, thk. A. Muhammed Şâkir, Kâhire, 1358/1939, (muhakkıkın mukaddimesi), 7.

²⁴ Örnekler için bkz. Mâlik b. Enes (v.179/795), *el-Muvatta'*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-II, Zekât, 16 (I, 252); Talak, 35 (II, 567-568); Akdiye, 7 (II, 722; Vasiyye, 4 (II, 765); Ukûl, 4 (II, 854).

²⁵ Çakan, İsmail Lütfî, *Hadîs Edebiyatı, Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*, İstanbul, 1989, II. bsk., 46. Ayrıca bkz. A'zamî, *İslam Fıkhi ve Sünnet*, 103.

elde edilemeyeceğini ortaya koyduğu gibi, artık Hz. Peygamber (s)'den başkasının veya bir bölgenin uygulamasına sünnet denilemeyeceğini de kural olarak tespit etmiştir.²⁶

Şâfiî, ilk defa sahîh hadisi tayin eden şartları ortaya koyan alimdir.²⁷ Onu bu konuda diğer Ehl-i hadîs takip etmiştir. Örneğin hadîsleri sıhhat bakımından değerlendirip taksim etmede önceliği ve önemli bir yeri olan et-Tirmizî (v.279/892), Şâfiî'nin sahîh hadîs tanımını esas almaktadır.²⁸ Onun hadîs adına yaptığı çalışmalar ve katkıları sebebiyle Ehl-i hadîs tarafından “nâsıru'l-hadîs” olarak anılmıştır. Nitekim onun hadîsin ve sünnetin tanımı konusunda Ehl-i hadîse olan etkilerini ifade sadedinde şu tespitler özet bilgi vermektedir: “Şâfiî'nin sahîh hadîs tanımı, kendinden sonraki bütün Hadîs usulü literatürüne damgasını basmış ve diğer sahîh hadîs anlayışlarını neredeyse hadîs disiplini dışına sürmüştür.”²⁹

Binâenaleyh Şâfiî, bir fakih olmasına rağmen, hadîslerin sıhhat değerlendirmesinde isnada önemli bir vurgu yapmış olmaktadır. Ona göre haber-i ahâd da olsa senedi sağlam olan bir haber, herkes için bağlayıcı bir sünnet ihtiva etmektedir.³⁰ Bu bakımdan hadîsler, re'ye dayalı bir usulle asla önemsiz görülemez ve terk edilemez kaidesini uygulamıştır. Neticede Şâfiî'nin ve sonra Ehl-i hadîsin ilim ve sünnet anlayışında, merfû' bir sahîh hadîs varken, bir başkasının sözüne itibar edilemeyeceği ilkesi hâkim olmuştur.³¹

Bazı hadîs tarihi araştırmacıları tarafından Şâfiî, sünnet terimini özellikle “Hz. Peygamber'in sünneti” manasında kullanarak onu bu mana ile sınırlandıran ilk kişi kabul edilmektedir.³² Zira Şâfiî, bir ilke olarak, “hadîsin, Sünnet; sünnetin de, hadîs olduğu” ilk defa ve kuvvetle vurgulamıştır.³³ Ona göre hadîsin sabit olmasıyla, sünnetin tespiti için başka bir şeye ihtiyaç yoktur. Bu sebeple hadîsin ‘yerel uygulama,’ icma' ve re'y iddiasıyla terk edilemeyeceği gibi, kıyâsa dayanılarak da terk edilemeyeceğini ısrarla savunmuştur.³⁴ Buna göre sünnetin tespiti için hadîsler bizatihi yeterlidir.

Bütün bu çalışmaların sonucunda hicrî ikinci asrın sonlarından itibaren artık sünnet ve müsned hadîsler, özellikle Ehl-i hadîs tarafınan birbirinin yerine kullanılır olmuştur.³⁵

Şâfiî'nin sünnetin tanımı, kaynağı ve muhtevası ile ilgili olarak yapmış olduğu bu tespit ve kurallar, kendisinden sonraki Ehl-i hadîsin sünnet anlayışını da tespit etmiş oldu. Nitekim Ehl-i hadîsin Şâfiî'den sonraki en önemli temsilcisi ve imamı Ahmed b. Hanbel de Şâfiî'nin bu tespit ve kurallarına göre sünneti tanımlamış ve konumlandırmıştır. Örneğin o “Zayıf da olsa bir hadîs, Ebû Hanîfe'nin re'yinden hayırlıdır”³⁶ derken ve yine “Evzaî'nin re'yi, Mâlik'in re'yi, Ebû Hanîfe'nin re'yi... bunların hepsi de birer re'ydir ve bana göre farksızdır. Sadece âsâr, huccet olabilir”³⁷ derken de aslında sünnet ve hadîs anlayışında Şâfiî'nin koyduğu kuralları bir başka şekilde ifade etmiş olmaktadır.

Öte yandan Şâfiî'ye ve onun isnadı esas alan usulünü takip eden Ehl-i hadîs alimlerine göre hadîslerin sıhhat değerlendirmesinde Kur'ân'a ya da başka bir delile arz edilmesi (denetlenmesi) de söz konusu değildir. Zira sünnet, kaynak itibarıyla Kur'ân gibi vahiydir ve

²⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, I, 309.

²⁷ Yücel, Ahmet, *Hadîs İstılahların Doğuşu ve Gelişimi- Hicri ilk Üç Asır*, İstanbul, 1996, 158.

²⁸ Itr, Nureddin, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-Muvâzenetü beyne Câmi'ihî ve beyne's-Sahîhayn*, Beyrût, 1408/1988, 149.

²⁹ Kırbaoğlu, *Sünni Paradigman Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, Ankara, 2000, 245.

³⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, 461.

³¹ Şâfiî, *er-Risâle*, 199. Bu sebeple o: “Rasûlullâh'ın bir hadîsi sabit olur da ben onunla amel etmezsem, biliniz ki aklımı kaybetmişimdir.” demektedir. İbn Ebî Hâtim *er-Râzî*, *age.*, 67. Ayrıca Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, X, 33- 34.

³² A'zamî, *a.g.e.*, 53.

³³ Şâfiî, *er-Risâle*, 453.

³⁴ Örnek ve geniş bilgi için bkz. Şâfiî, *er-Risâle*, 453-458, 470, 330; a.mlf., *el-Ümm*, VII, 111-112.

³⁵ A'zamî, *a.g.e.*, 48.

³⁶ Hatîb, *Tarih*, XIII, 448. Krş. İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkı'in an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrût, 1973, I-IV, I, 76.

³⁷ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusufen-Nemerî (v.463/10710), *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, tashîh: Abdurrahman M. Osmân, Kâhire, 1388/1967, I-II, II, 182.

teşri'de müstakil hüküm kaynağıdır. Nitekim “*Erike hadîsi*” olarak bilinen rivayetle de bu hususlar açık bir şekilde Hz. Peygamber (s)'in ifaderiyle ortaya konulmuştur.³⁸

Hatta Ehl-i hadîse göre hadîslerin sıhhatini tespit için Kur'ân'a arzı bir yana, ‘sünnet Kitâb’a hâkim’ durumunda olduğundan, Kur'ân, ancak sünnet-hadîsle tefsir edilebilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın tefsirinin öğrenileceği ve dinî bilginin elde edileceği öncelikli kaynak sünnet/hadîslerdir.³⁹ Bunun bir sonucu olarak Ehl-i hadîse göre hadîsler, Kur'ân için bağlayıcıdır; Kur'ân, rivayetleri değil, rivayetler Kur'ân'ın durumunu ve anlamını belirleyici unsurdur.⁴⁰ Ehl-i hadîsin bu anlayışında da hadîs ve sünnet kavramlarını eş manalı olarak tanımlamalarının etkisi görülmektedir.

Başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere Ehl-i hadîsin hicrî üçüncü asırda telif etmiş oldukları rivayet kaynaklarında sadece müsned, yani merfû' ve muttasıl rivayetleri tasnif etmiş olmaları da, Şâfi'î'nin sünnet tanımının bir sonucudur. Ayrıca bu dönemde yeni bir tür olarak ortaya çıkan müsned türü hadîs kitapları da aynı sünnet anlayışının bir eseridir. Bu eserlerle Ehl-i hadîs, bir yandan bâb başlığı bile olsa re'y karşıtlığını ortaya koymuş diğer taraftan da sünneti, müsned hadîs ile eş manalı gördüğü ifade etmiştir. Bu sebeple müsned türü eserlerle ilgili şu değerlendirme anlamlıdır: “Bu tür eserlerde, önemli olan şey, rivâyetin ne ifade ettiğinden çok, kime ait olduğudur. Adeta, bu tür eserler kanalıyla hadîs, tarihî kontekstinden sıyrılıp, sebep, şart ve zamanın üzerinde, bizâtihi bir değer olarak muhafaza edilmek istenmiş gibidir.”⁴¹ Böylece hadîs ile sünnet eş anlamlı ve aynı konumda bir kavram olarak Ehl-i hadîs nezdindeki yerini pekiştirmiştir.

Artık bu süreçten sonraki hadîs usûlü eserlerindeki hadîs ve sünnet tanımı, Şâfi'î'nin görüşleri doğrultusunda yapılmaya devam edegelmektedir.⁴² Bu eserlerde sünnet “Hz. Peygamber (s)'in söz, fiil ve takrirleri” olarak tanımlanmaktadır. Yine hadîs kavramı da aynı şekilde tanımlanarak “hadîs, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleridir” şeklinde yapılmaktadır. Böyle yapılmakla, yukarıda sebep ve sürecini açıkladığımız üzere, hadîsin sünnet ile eş anlamlı bir kavram olduğu kabul edilmiş olmaktadır.⁴³

Ayrıca Ehl-i hadîsin bir kısmına göre sünnetin tanımı içerisine âdap ve eşkal ile ilgili olan hususlar da dahil edilmektedir. Bu alimlere göre yukarıda ifade edilen “Hz. Peygamberin sözleri, fiilleri ve takrirlerine” ilave olarak “Ona izafe edilen gerek yaratılışla, gerekse güzel ahlakla ilgili sıfatları, Peygamberlikten önceki halleri ve risaletle ilgili durumları gibi hususlar” da sünnetin muhtevasına girmektedir.⁴⁴

Netice itibariyle Ehl-i hadîs nezdinde sünnet, hadîs ile müterâdif olarak kullanılmaktadır.⁴⁵ Yine bu alimlere göre haber de zaten hadîs ile aynı manaya gelmektedir.

³⁸ Bkz. Hatîb, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Suverkî-İbrahim Hamdi el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medîne, ty., 8-12. Ayrıca bkz. Azîmâbâdî, Şemsü'l-hakk Ebu't-Tayyib Muhammed, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (İbn Kayyım el-Cevziyye'nin şerhiyle birlikte), Medîne, 1388/1968, 2.bsk., I-XIV, XII, 355, 356.

³⁹ Geniş bilgi için bkz. Ebû Zehre, Muhammed (v.1394/1974), *Ahmed İbn-i Hanbel, (Hayatı-Görüşleri-Fıkıhta Yeri)*, çev. Osman Keskiöğlü, Ankara, 1404/1984, 221, 223. Ancak Ehl-i hadîsin bu görüşü özellikle fakihler tarafından kabul görmemiştir. Örneğin Şatibî, ‘sünnetin, Kitâb üzerine hâkim olduğu’ görüşünün, sünnetin Kur'ân ahkâmını açıklayan, tefsir eden bir konumda olduğu şeklinde anlaşılması gerektiğini; yoksa Kur'ân'dan ayrı ve bağımsız hüküm koymak manasına gelmediğini âyetlerle izah etmiştir. Bkz. eş-Şâtübî, İbrahim b. Musa (790/1388), *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, thk. Abdullah Diraz, Mekke, ty., I-IV, 8-11.

⁴⁰ Örneğin Suyûtî (v.911/1505), Hanefîlerin kullandığı mezkur arz hadîsini Rafizî ve Zındıkların delil olarak kullandıklarını iddia ederek, bu rivâyetin uydurma olduğunu ispat için *Miftâhu'l-cenne fî'l-ihcâci bi's-sünne* adlı eserini kaleme almıştır. Bkz. Es-Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne fî'l-İhticâci bi's-Sünne*, Medîne, 1409/1988, 3.bsk, 5-6.

⁴¹ Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek, Fikhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara, 1998, 187.

⁴² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kırbaşoğlu, Hayri, *'İmam Şâfi'î'nin Risâlesi'nin Hadîs İlmine Etkisi'*, İslâmî Araştırmalar Dergisi –Hadîs-Sünnet Özel Sayısı, c. 10, sayı 1, Ankara 1997, s. 87-99.

⁴³ Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadîs İstılahları*, Ankara, 1985, 121.

⁴⁴ Bkz. Kandemir, M. Yaşar, “Hadîs”, DİA, XV, 27-64, 28; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, 401.

⁴⁵ Subhi es-Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, Ankara, 1986, 6-7.

Nitekim İbn Hacer'in ifadesiyle haber kelimesinin eş manalı olan hadîs: "Mâ yüdâfu ile'n-nebi'/Hz. Peygamber (s)'e izafe edilen şeydir."⁴⁶ Bu anlayışın bir gereği olarak da Ehl-i hadîs, niteliğini dikkate almaksızın kendilerine rivayetler yoluyla ulaşan ifade ya da uygulamaların tamamının, bağlayıcı olduğu kanaatindedirler.

4. Hanefilerin Sünnet ve Hadîs Tanımları

İslâm alimleri arasında sünnetin dindeki yeri, önemi ve delil olması ile ilgili fikir birliği olduğu malumdur. Sünneti toptan reddeden ve delil kabul etmeyen bir alim, mezhep ya da düşünce okulundan söz etmek neredeyse imkansızdır. Ancak, ihtilaf noktası neye sünnet denilip denilmeyeceği ve sünnetin bağlayıcılığının nerede başlayıp nerede biteceği ile, nasıl anlaşılması gerektiği hususlarında aynı ittifaktan söz etmek mümkün değildir. Öte yandan sünnetin kaynağı ve sünnetin elde edileceği malzemenin neler olduğu konusunda da ihtilaf bulunmaktadır.

Sünnetin kaynağı olarak hadîslere yapılan güçlü vurgu, bazı alim veya mezhepler tarafından sünnet ve hadîs kavramlarını eş anlamlı hale getirmiştir. Bu bakımdan sünnet anlayışındaki farklılaşma bu noktada ortaya çıkmaktadır. Neye sünnet denileceği, sünnetin bağlayıcılığı, sünnetin muhtevası, hadîs sünnet ilişkisinin neliği ve kapsamı gibi sorular, mezheplerin görüş farklılığında etkilili olmuştur.

Nitekim hicrî ilk iki asırda sünnet ve hadîs kavramlarının farklı mana ve muhtevada tanımlandıkları ve değerlendirildikleri görülmektedir. Bu dönemde özellikle Hz. Peygamber (s)'in uygulamaları ve fiilleri, fıkıhın temel ögesi kabul edilmektedir. Bunun en önemli sebebi, dini bilgiler daha çok Hz. Peygamberin tatbikatına dayanmaktaydı. Oysa sözlü rivayetler tatbikata dair bilgileri de içermekle birlikte daha çok menakıb, fezail, fiten, zühd ve ahiret ahvali gibi bilgileri ihtiva etmekteydi.

Ancak konunun başında şunu tespit etmek gerekir ki, özellikle imâm Şâfi'î'den önceki dönemde sistematik bir fıkıh ya da hadîs usulünden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla konumuz olan Hanefilerin sünnet ve hadîs tanımlarını ele alırken İmam A'zâm Ebû Hanîfe (v.150/776), Ebû Yusuf (v.182/798), İmam Muhâmmed eş-Şeybanî (v.189/805) ve İsbâ b.Ebân (v.221/836) gibi mezhebin ilk isimlerin eserlerinde de bu hususta sistematik bilgiye rastlanılmamaktadır. Bu ilk dönem alimlerinin görüşlerinin tespiti, ancak onların fikhî delillerdeki hadîs kullanımlarından, sünnete yükledikleri anlamdan ve sonraki sistematik usûl kitaplarına dayanak teşkil edecek görüşlerinden hareketle yapılabilecektir.

Tekrar ifade etmek gerekirse Şâfi'î'den önceki dönemde sünnet ve hadîs kavramları, anlam ve muhteva itibarıyla iki farklı kavram olarak ele alınmaktadır. Sünnet, Hz. Peygamber (s)'in ve sonraki dönemde halife veya sahabîlerin uygulamalarıyla oluşan dini gelenek/gelenekler şeklinde bir manada kullanılmaktadır. Bu uygulamalarda Hz. Peygamber'in sünnetine özel bir önem verilmekle ve diğerlerinden ayrılmakla beraber, raşit halifeler ve sahâbe görüşleri de bu kavramın muhtevasına dahil edilmektedir.

Hadîs ise daha çok haber manasında kullanılmakta ve sünnetin 'haberî kaynağı' olarak değerlendirilmektedir. Bu kullanımda hadîs, bir ravinin sünnete kaynaklık eden uygulamadan verdiği haber ya da bu husustaki sözlü beyanını ifade eden bir kavramdır. Bu durum özellikle Ebû Hanîfe ve ondan sonrada önde gelen öğrencilerinin yaşadığı zamanda daha barizdir. Örneğin Ebû Hanîfe'nin şu ifadesi bu iki kavrama nasıl yaklaştığını ortaya koymaktadır: "Hz. Peygamber'den, Kur'ân'a muhalif olarak hadîs rivâyet eden birini reddetmek demek, ne Hz. Peygamber (s)'i reddetmek demektir ve ne de onu yalanlamaktır. Bu, ancak Hz. Peygamber (s)'den batıl rivâyette bulunmaı reddetmektir. Buradaki töhmet, o rivâyette bulunan kişiyedir; Hz. Peygamber (s)'e değildir. Hz. Peygamber, bizim işittiğimiziz

⁴⁶ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v.911/1505), *Tedribu'r-Râvi Şerhu Takrîbi'n-Nevevi*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyda, Beyrût, 1417/1996, I-II, I, 42.

ya da işitmediğimiz her ne söylemişse başımız gözümüz üstündedir. Ona inanırız ve Allah'ın peygamberinin dediğine şahidlik ederiz.”⁴⁷

Aynı şekilde Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebesi Ebû Yusuf (v.182/798) da, hadîs kavramını, ‘sünneti bize taşıyan haber’ manasına kullanmaktadır. Sünnet kavramını ise, Hz. Peygamber (s)'den itibaren müslümanların uygulaya geldikleri amel olarak tanımlamaktadır. Onun şu ifadesi sünnet ve hadîs kavramlarındaki bu farklı kullanımı ortaya koyar mahiyettedir:

والحديث في هذا كثير والسنة في هذا معروفة (Bu konuda hadîs çoktur ve Sünnet de ma'ruftur.)⁴⁸

Burada hadîsin haber manasında, sünnetin ise uygulanagelen ve herkes tarafından bilinen amel olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin “meşhur ve mâruf sünnet” tabiriyle, sözlük anlamına da uygun şekilde bir rivayetin birçok kimse tarafından bilinir olmasını kastettikleri bilinmektedir.⁴⁹

Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden birisi ve Hanefî mezhebinin kurucu âlimlerinden Ebû Yusûf, Hanefîlerin erken dönemde hadîs usûlüne katkısı çok olan isimlerindedir. O, görüşlerini *er-Redd alâ siyeri'l-Evzâi* isimli eserinde Ehl-i hadîsin temsilcilerinden el-Evzâi (v.157/733)'ye yönelttiği eleştirilerinde ortaya koymuştur. Bu eleştirilerinden birisinde aynı zamanda Hanefîlerin sünnet tanımı ve muhtevasını da şöyle ortaya koymaktadır: “...Bu konuda, ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, sahâbeden ve fakihler topluluğundan gelen *Sünnet* alınır...”⁵⁰

Ebû Yusûf, şâz rivâyetlerin kabul edilemeyeceğini; ancak Kur'an-ı Kerim ve sünnetle uyumlu olan ve âlimlerin görüşlerine de uygun olan rivâyetlerin kabul edileceğini belirtmiştir.⁵¹ Yine o, âhad rivâyetlerin kabul edilme şartlarını sayarken, Kur'an, mütevâtir ve meşhûr sünnetle çelişmemesinin gerekli olduğunu da zikretmiştir.⁵²

Binâenaleyh Ebû Yusûf'a göre, bir âhad hadîsin sıhhatini tespitite, en önemli unsurlar, haberin/hadîsin Kur'an'a ve sabit sünnete aykırı olmaması, âlimler tarafından öteden beri bilinip uygulanır olmasıdır. Ehl-i hadîsin sıhhat şartlarıyla asla örtüşmeyen bu ilkeler, Hanefî hadîs tanımı, muhtevası ve usûlünün önemli kaidelerinden birini ortaya koymuştur.

Ayrıca burada dikkat çekilecek bir nokta da Ebû Hanîfe ve önde gelen talebelerinin, sünnetin sadece Hz. Peygamber (s)'e ait sözler ya da uygulamalar olmadığını, aynı şekilde halife ve sahâbilerin de sünnetin kaynağı olduğu görüşünde olduklarıdır.⁵³

Yukarıda zikredilen ilk Hanefîlerin görüşleri daha sonra Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin talebesi ve hanefî anlayışta ilk hadîs usûlü eseri müellifi kabul edilen İsâ b. Ebân (v. 221/836) ve sonraki fakihler tarafından sistemleştirilerek geliştirilmiştir.

İsâ b. Ebân, hadîs usûlüne dair yazdığı belirtilen ama günümüze ulaşamayan söz konusu eserine “*el-Hucecu's-sağîr*” adını vermiştir. Bu kitaptaki bilgileri el-Cessâs (v.370/980) *el-Fusûl fi'l-usûl*'ünde nakletmiştir. Ayrıca Hanefî usulcüler sünnet ve hadîs konularını işlerken onun görüşlerine atıfta bulunmaktadırlar.⁵⁴ Dolayısıyla Serahsî

⁴⁷ Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *el-Âlim ve'l-müteallim*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mısır, 1368, 25. Ayrıca bkz. Kevserî, Muhammed Zâhid (v.1371/1952), *Te'nibu'l-Hatîb*, Mısır, 1361/1942, 86.

⁴⁸ Ebû Yûsuf, Ya'kub b. İbrahim (v.182/798), *er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâi*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efğânî, Beyrut, ty. 38, 40.

⁴⁹ Bardakoğlu, Ali, “Hanefî Mezhebi”, DİA, XVI, 14. “İlk Hanefî imamlarının eserlerinde yer alan ve çok defa aynı anlamda kullanılan mâruf sünnet ve meşhur sünnet tabirlerinin daha sonraki dönemlerde kazandığı terim anlamıyla hem mütevâtir hem meşhur haberi içine alacak şekilde ulandırıldığını düşünmüştür.” Apaydın, H. Yunus, “Meşhur”, DİA, XXIX, 368-371, 369.

⁵⁰ Ebû Yûsuf, a.g.e., 76.

⁵¹ Ebû Yusûf, a.g.e., 34.

⁵² Ebû Yusûf, a.g.e., 34-35.

⁵³ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v.490/1096), *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efğânî, Beyrût, ty., I-II, I, 114. krş. Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara, 1994, 126.

⁵⁴ Özen, Şükrü, “İsâ b. Ebân”, DİA, XXII, 480-481, 481.

(v.490/1096) ve diğer Hanefî usulcülerinin eserlerinde görüleceği üzere Hanefîlerin hadîs ve sünnet konusundaki görüşleri fıkıh usûlüne dair eserlerde ele alınmıştır.

Hanefî alimler sünnet kavramının tanımı ve kapsamının Hz. Peygamber'e ait olan uygulamalarla sınırlı olmadığı görüşünü devam ettirmişlerdir. Örneğin Tahavî (v.321/933), bir meseleyi izah ederken bunun "Hz. Ömer'e ait bir sünnet olduğunu"⁵⁵ ifade etmektedir. Yine o sahâbeye ait sünnetler bulunduğundan bahsetmektedir.⁵⁶

Hanefîlerin sünnet ve hadîs ile ilgili görüşlerini bugüne taşıyan ilk sistematik eserlerden birisi şüphesiz Cessâs (v.370/98)'in *el-Fusûl fi'l-usûl* adlı eseridir.⁵⁷ Bu eserinde Cessâs, kendisinden önceki Hanefî alimlerin görüşlerini toplamış ve kendisinden sonraki Hanefî usulcülerini etkilemiştir. O, eserinde hadîs tanımını, haber kavramıyla özdeşleştirerek ele almaya devam etmiştir.

Cessâs, sünneti tanımı ve muhtevasıyla ilgili ise şu tespitlerde bulunmaktadır: "Hz. Peygamber (s)'in sünneti (sünnetü'n-nebî), o konuda kendisine uyulması için ve yapmaya devam edilmesi gereken kavilleri ya da yaptıkları şeydir. Binâenaleyh Rasûlullâh (s)'in sünnetleri iki türlüdür: söz ve fiil."⁵⁸ O, Hz. Peygamber'in takrirlerini, fiilleri kapsamında değerlendirmektedir.

Dikkat edilirse burada Cessâs, "Hz. Peygamber'in sünneti" vurgusu yaparak Hanefî anlayıştaki diğer sünnetlerden bunu ayırdığını beyan etmiş olmaktadır. Buna göre Cassâs'ın sünnet tanımından hareketle onun "Hz. Peygamber'in sünneti"nden anladığı, Hz. Peygamber'in uyulması ve devam edilmesi gereken söz ve fiillerinden ibaret olan hükümlerdir.

Ayrıca Cassâs, sünnetin uygulamadaki farklılıklarını şöyle açıklamaktadır: "Sünnetin ihtiva ettiği hükümler üçtür: Farz, vacib ve nedb. Sünneti yapana sevap vardır, bu sebeple mübah sünnet olarak isimlendirilemez."⁵⁹

Cassâs'ın, hadîs/haber konusunu işlediği yerde "ashabımıza göre âhad haberlerin reddini gerektiren hususlar İsâ b. Ebân' ın belirttiği hususlardır" sözü dikkat çekmektedir. O bu ifadesiyle kendisinden önceki Hanefî alimlerinin bu konudaki yaklaşımını da özetlemiş olmaktadır. Buna göre Cassâs ve İsâ b. Ebân'ın nezdinde Hanefîlere göre şu durumlarda haber-i vâhidin reddi caiz olduğu anlaşılmaktadır:⁶⁰

- a. Kur'an'a aykırılık,
- b. Sabit sünnete aykırılık,
- c. Umumu'l-belvâ'da varid olması,
- d. İnsanların, hilafına amel ettikleri haberlerden olması,
- e. Aklın gereklerine aykırılık.

Görüldüğü üzere Hanefî usulcüler, Ehl-i hadîsten farklı olarak hadisleri, haber olarak değerlendirmekte; sünneti, uygulama olarak görmekte ve haberlerin sıhhat değerlendirmesinde sünnete aykırılığı bir ilke olarak benimsemektedirler. Hanefîlerin bu yaklaşımlarının temelinde dini, kesin delil ve kaynaklara dayandırma düşüncesi yattığı aşikardır.

Cessâs'ın ortaya koyduğu sünnet tanımı ve anlayışıyla ilgili son bir hususa daha dikkat çekmek kaçınılmazdır. Onun, sünneti tarif ederken sahâbe ya da başka birisinin sünnetinden bahsetmemesi önemlidir. Zira ondan sonraki bütün Hanefî usulcüler, sünneti, Rasûlullah'ın ve ondan sonra gelen sahâbenin takip ettikleri yol olarak tanımlamıştır.

⁵⁵ Tahavî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Maâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr ve M.S. Câde'l-Hakk, Âlemu'l-kitâb, 1414/1994, I-V, I, 81.

⁵⁶ Tahavî, *a.g.e.*, I, 257.

⁵⁷ Cassâs'ın *el-Fusûl fi'l-Usûl* isimli eseri Hanefî ya da fukaha metoduna göre yazılmış ve günümüze kadar ulaşan ilk ve en hacimli fıkıh usûlü eseri kabul edilmektedir.

⁵⁸ Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Thk. Uceyl Câsim en-Neşemî, Kuveyt, 1414/1994, 2.bs., III, 235.

⁵⁹ Cessâs, *a.g.e.*, III, 236.

⁶⁰ Cessâs, *a.g.e.*, III, 113.

Nitekim Hanefîlerin önemli ilk usulcülerinden Ebû Zeyd ed-Debûsî (v.430/1038) de: “Sünnetten maksat Rasûlullâh (s) ve sahabenin sünnetidir. Sa'id b. el-Müseyyeb'in kavli değildir, çünkü o tâbiündandır” sözü ile, sahâbe söz ve uygulamalarını sünnetin muhtevasına dahil etmektedir.⁶¹ Buna sebep olarak ise, Hz. Peygamber'e ittisalde arada başka kuşak olmaması ve sahabenin söz ve uygulamalarının Hz. Peygambere ait olabileceğini göstermektedir. Ancak Debûsî'ye göre Hz. Peygamber'in sünneti, sahâbenin sünnetinden önceliklidir.⁶²

Debûsî, sahâbenin re'yelerinin dinde delil olduğuna ve kıyasa tercih edileceğini de ifade etmektedir. Sahabenin icihatlarının dini bir delil ve sünnet muhtevasına dahil olduğuna dair delillerini sıralamaktadır.⁶³

Hanefîlerin sünnet tanımını tam manasıyla yansıtan eserlerden birisi şüphesiz Serahsî (v.490/1096)'nin *el-Usûl*'üdür. Serahsî'nin bu eserinde kavramların daha oturmuş ve konuların daha gelişmiş bir sistematik içerisinde ele alındığı muhakkaktır. Sünnet konusunu müstakil bir konu başlığı altında ve yaklaşık 110 sayfada detaylı bir şekilde ele alan Serahsî, bu kavramın tanımını ve kapsamıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Sünnet, dinde gidilen, edilen yol anlamındadır. Bize göre sünnet, dini bir kavram olarak Hz. Peygamber'in ve ondan sonra gelen sahabenin âdet haline getirdiği şeydir. Oysa Şâfi'î, sünnet deyince sadece Rasûlullâh (s)'in sünnetini almaktadır ve sahâbeyi taklidi, caiz görmemektedir.”⁶⁴

Serahsî, Hanefî anlayışa uygun bir şekilde, mutlak manada sünnet denildiğinde, “*Mine's-sünne kezâ/Şu husus sünnettendir*” ya da “*Ümirnâ bi kezâ/Şöyle emrolunduk*” veya “*Nühînâ min kezâ/Şundan nehyolunduk*” gibi ifadeler kullanıldığında, bunlarla Hz. Peygamber'in sünnetinin kast edilmiş olması gerekmeğe görüşündedir.⁶⁵

Serahsî, Hanefîlerin sünnetin sadece Hz. Peygamber'e hasredilemeyeceği görüşünü izah ederken, bu hususta dayandıkları delillerden birinin “men senne sünneten haseneten...”⁶⁶ rivayeti olduğunu ifade etmektedir. O, bu konuda selefin “*Sünnetü umereyn*/Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in sünneti” tabirini kullandığını da delil olarak zikretmektedir.⁶⁷

Ayrıca Serahsî, sahabenin görüşlerinin (fetva/kavil/re'y) de dini bir delil olma bakımından değer taşıdığına ve bunların sünnet kabul edildiğine dair âyet, hadîs ve âsardan deliller nakletmektedir.⁶⁸ Neticede de şöyle demektedir: “Sünnetin hükmü ittibadır. Delille sabit olmuştur ki Peygamber (s), kavlen ve fiilen din yolunda sülûk ettiği hususlarda tabî olunandır. Kendisinden sonraki sahabe de böyledir.”⁶⁹

Bu hususta Serahsî'nin ve diğer Hanefîlerin, delil olarak ileri sürdükleri hadîs şudur: “Siz, benim sünnetime ve doğru yola iletilmiş (raşid) halifelerin sünnetine, azı dişlerinizle ısırıcasına sımsıki sarılın.”⁷⁰

Buna göre Hanefî alimler, sünnet kavramını Ehl-i hadîs ve Şâfi'î'nin tarifinden çok daha geniş bir kavram olarak kullanmaktadırlar. Ehl-i hadîsi de bu kavramı sadece Hz. Peygamberin sünnetine hasrettikleri için eleştirmektedirler. Sünnetin tespitinde uygulamaya, alimler tarafından bilinen, yaygın ve yaşayan bir gelenek olmasına büyük önem vermektedirler. Hadîslere ise, ‘sünnetin, râvîler tarafından haber verilmesi’ olarak

⁶¹ Debûsî, *el-Esrâr*, V, 1408-1409'dan nakleden Tuzcu, Recep, *Hanefî Usulünde Hadîs-Debûsî Örneği*, İstanbul 2014, 63.

⁶² Bkz. Tuzcu, *a.g.e.*, 63-64.

⁶³ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer, *Takvîmu'l-edillefi usûli'l-fikh*, thk. Halil Muhyiddin, Beyrût, 1421/2001, 256-259.

⁶⁴ Serahsî, I, 113.

⁶⁵ Serahsî, *a.g.e.*, I, 115.

⁶⁶ Müslim, İlim, 12.

⁶⁷ Serahsî, *a.g.e.*, I, 114, 115.

⁶⁸ Bkz. Serahsî, *a.g.e.*, II, 133-135.

⁶⁹ Serahsî, *a.g.e.*, I, 114.

⁷⁰ Serahsî, *a.g.e.*, I, 114; Tahâvî, *a.g.e.*, I, 257. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6.

bakmaktadırlar. Hadîslerin, sünnet ile eş manalı ele alınmasına taraftar gözükmemektedirler. Bunun yerine hadîslerin sıhhat değerlendirmesi ve sağlamalarının yapılması gereken haberler olarak değerlendirmektedirler. Bunun için de Ehl-i hadîsin karşı çıktığı bir takım metotlar ve ilkeler benimsemişlerdir. Bu ilkeler doğrultusunda, sened açısından sahih olsa bile bu kesin delillere (Kur'ân'a, sabit sünnete (mütevâtir ve meşhur haberle tespit olunan sünnete) aykırı olan bir rivayet şaz/garib sayılarak reddedilmektedir.⁷¹

Hanefiler ahad haberlerin yukarıda zikredilen Kur'ân'a, meşhur sünnete, umum-ı belva'ya aykırılık ve başta sahâbe olmak üzere ilk dönem alimlerinin amel etmemesi gibi kesin delillerle çelişmesi halinde reddedilmesine gerekçe olarak, inkita'ı göstermektedirler. Bu durumdaki inkita'ı ise, Ehl-i hadîsin usulünde yeri ve anlamı olmayan “*Manevi inkita*” olarak kavramlaştırmışlardır. Bu delillere aykırı gelen bir haber, senedi (zahiren ve sureten) muttasıl bile olsa manen munkatı sayılır ve reddedilir. Mesela en önemli Hanefî usûlcülerden Serahsî (v.490/11096), bu konuda şöyle demektedir: “Şayet hadîs (rivâyeti) Allah'ın kitabına muhalif olursa, o ne makbuldür ne de amelde huccettir.” Bu görüşüne delil olarak ise yine bir hadîsi göstermiştir: “Allah'ın kitabından olmayan her şart bâtıldır. Allah'ın kitabı (her şeyden) daha doğrudur (ehakku).”⁷²

Buradan hareketle Hanefiler, birçok bid'atın, haber-i vahidlerin Kur'an ve meşhur sünnetlere arzının terk edilmesinden ortaya çıktığını söyleyerek,⁷³ bir anlamda Ehl-i hadîsi eleştirmişlerdir. İşte Hanefilerin inkitaı çeşitlerinden birisini bu şekilde tarif edip haber-i vahidi muhteva açısından tenkide tâbi tutmaları, Ehl-i hadîs ile usul konusundaki en önemli ayrılık noktalarından birini teşkil etmektedir.

Burada Hanefî sünnet anlayışıyla ilgili son bir hususa da değinmek gerekirse, o da sünnetin bağlayıcılığı konusu olmalıdır. Hanefî usulcülere göre Hz. Peygamber'in bağlayıcı nitelik taşıyan fiillerinin yanında beşeri yönü ile ilgili fiilleri gibi bağlayıcı nitelik taşımayan fiilleri de vardır.⁷⁴ Bu tanım ve ilkeler başta metin tenkidi ve diğer sahîh delillere arz gibi başka hanefî metotlarının ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir.

5. Hadîs ve sünnet tanımına farklı yaklaşımların tahlil ve değerlendirilmesi

* Ehl-i hadîs ıstılahında hadîs kavramı sünnet ile eş manalı bir mahiyette ele alınıp tanımlanınca, sünneti bütün özellikleri sanki hadîs rivayetleri için de söz konusuymuş gibi bir algı oluşmuştur. Bunun sonucu olarak isnadı sağlam olan bir hadîs, bir konuda hüküm koymada yeterli görülür hale gelmiş ve o konudaki sünneti tespit eden bir konuma oturtulmuştur.

Ancak Hanefî gelenekte hadîsler, sünneti bize aktaran haberler hüviyetinde görülmeye devam etmektedir. Hatta bunlar sıhhatleri kesinleşinceye kadar Hz. Peygamberin değil, bunu haber olarak bize ileten ravinin sözleri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bunun sonucu olarak hadîslerin sıhhati için isnad yeterli görülmemekte, kesinliği müsellemler olan diğer delillerle uyumluluğu da sorgulanmaktadır.

* Hanefî hadîs anlayışındaki hadîs ve sünneti farklı olgular olarak tanımlama biçimi, hadîslerin tenkidinde bir genişlik ve kolaylık sağlamaktadır. Şöyle ki, Ehl-i hadîsin hadîs ve sünneti müteradif gören anlayışıyla hareket edilip "hadis" ve "tenkid" kelimeleri bir arada zikredildiğinde Hz. Peygamber'e ait olan bir bilginin tenkit edildiği gibi yanlış bir anlama ortaya çıkabilmektedir. Halbuki Hanefilerin tanımındaki "hadis" ile Hz. Peygamber'e kesin ait olduğu tespit edilen değil; ona nispet edilen bir haber kastedilmektedir. "Tenkid" ile de bu nispetin doğru olup olmadığının araştırılması ifade edilmektedir. Dolayısıyla sünnetin ya da Hz. Peygamberin tenkit edildiği bir yanlış çıkarıma sebep verilmemiş olmaktadır. Bu açıdan,

⁷¹ Bkz. Serahsî, *a.g.e.*, I, 368.

⁷² Serahsî, *age.*, I, 364.

⁷³ Serahsî, *a.g.e.*, I, 367.

⁷⁴ Bkz. Serahsî, *a.g.e.*, I, 114.

hanefî hadîs ve sünnet tanımından hareketle "Hadis Tenkidi" yerine "Rivayet Tenkidi" ifadesi daha isabetli bir kullanım olacaktır.

Nitekim bu hususla bağlantılı olarak, hadîs tenkidi ilminde kullanılan sahîh veya zayıf hadîs tabirleri, bizatihi sünnetin sahîhliğini veya zayıflığını değerlendiren ifadeler değil, teknik olarak sünneti bize ulaştıran râvîlerin sözlerinin sıhhatini ortaya koyan ifadelerdir. Zira sünnet için zayıf ya da buna benzer bir başka nitleme düşünülemez. Dolayısıyla Hanefî hadîs usulündeki hadîs ve sünnet kavramlarının farklı anlamda kullanmalarının bu açıdan da daha doğru olduğu sonucu çıkmaktadır.

* Hanefîlerin sünnet ve hadîs kavramlarını farklı muhtevada ele alıp tanımlamaları, rivayetlerin bizatihi kendisinin değil, manasının ve maksadının eksen alınmasının hem bir gereği hem de sonucudur. Ya da bu tanım, bir bakıma sonraki nesiller için rivayetlerin bizatihi lafızlarının değil, mana ve maksatlarının önemli olduğunun vurgulanmasıdır.

*Yine bu bağlamda Hanefîlerin sünnet tanımlarında sahâbe görüş ve uygulamalarına da yer verilmiş olması, rivayete değil uygulamaya ve yaşayan geleneğin gücüne önem verdiklerini göstermektedir. Ayrıca bu, vahyin ve Hz. Peygamber'in ilk muhataplarının dini yaşama ve anlama biçimlerinin önemli olduğuna dair yapılmış bir vurgudur. Bunun, daha sonraki nesillerde ortaya çıkabilecek yanlış anlama ve mana kaymalarına karşı önemi bir tedbir olması bakımından önemi büyüktür.

Oysa Ehl-i hadîsin hadîs/sünnet tanımında rivayetin bizatihi kendisi esas alınmakta ve kutsanmaktadır. Bu sebeple de her bir rivayet tek başına bir değer ve hüküm kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu durum rivayetin uygulanabilirliğini ve yaşanan hayatla ilişkisini önemli ölçüde göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir.

* Binâenaleyh Ehl-i hadîsin hadîs tanımında isnad, râvî ve râvînin rivayeti öne çıkmıştır. Bunun sonucunda Ehl-i hadîse göre her bir rivayet kendi başına bir delil olarak kabul görmüştür.

Oysa Hanefî anlayışta rivayetlerin mana ve maksadı da en az isnadı kadar önem arz etmektedir. Bu sebeple metin, isnadla birlikte değerlendirilmekte; ravinin durumu, ilmi birikimi, sahabiliğinin derecesi ve fakihliği gibi özellikleri yanında, rivayetin uygulamaya ilişkisi, Kur'ânla uyumu vs. gibi hususlara da önem verilmektedir. Dolayısıyla rivayetin değeri de, bu unsurlara bağlı olarak değişmekte, metin özellikleri kimi zaman isnaddan da öncelikli bir konuma sahip olmaktadır.

*Ehl-i hadîs ve Hanefîlerin sünnet ve hadîs tanımlarındaki farklılık, her iki ekolün bütün ilim sistematiğinde etkili olmuştur. Zira Ehl-i hadîs din ve ilim anlayışının rivayet; buna mukabil Hanefî ilim anlayışının fıkıh merkezli olmasının temelinde, sünnet ve hadîs tanımlarındaki farklılığın önemli bir etkisi olduğunu düşünmek gerekir. Mesela Hanefî ilim anlayışında rivayetin kabul olabilmesi için ravinin bile fıkıh sahibi olması şarttır. Oysa hadîs taraftarlarının böyle bir düşüncesi ve kailesi bulunmak bir tarafa, âdil bir ravinin rivayeti tek başına bir huccettir.

*Aynı şekilde Hanefîler lafız, mana ve maksad üçlüsünden hasıl olan bilgiye göre bir sünnet anlayışı geliştirmişlerdir. Bu durum, mesela Osmanlılar gibi Hanefî ekolün etkisinde bir dindarlık geliştiren kültür ve medeniyet çevrelerinde, ilmî rekabetin hareket noktasını hadîs/rivayetlerin değil, fıkıhın almasında etkili olmuştur. Bu hususun ilmi ve kültürel hayatta yansması ise Anadolu'da hadisçiliğin ve hadîs taraftarlarının diğer bölgelere nisbetle eser ve statü bakımından zayıf kalmasına sebep olmuştur.

* Ehl-i hadîs ve hanefîlerin hadîs ve sünnet kavramlarındaki tanım farklılıkları, hadîs rivayetlerinin reddi veya kabulünde de farklı değerlendirmeye sebep olmuştur.

Ehl-i hadîsin anlayışında Allah Rasûl'nün beyan vazifesini esas alarak her hadisi Kur'ân dışı vahiy ürünü olarak kabul eden bir anlayış geliştirilmiştir. Dolayısıyla 'hadîsler Kur'ân üzerinde hakim konumdadır'⁷⁵ anlayışıyla hareket edilmektedir. Hadîsleri ne anlamak

⁷⁵ el-Evzâî'nin Yahya b. Ebî Kesîr (v.129/746)'den şöyle nakletmektedir: "Sünnet, Kitâb üzerine hâkim (kâdî) konumdadır; oysa Kitâb sünnet üzerinde hâkim konumda değildir." Hatîb, *Kifâye*, 14.

ve ne de sıhhatlarını tespit etmek üzere Kur'ân'a ya da başka bir delile başvurmaya gerek yoktur. Bilakis Kur'ân, açıklanmak ve anlaşılacak için hadîse muhtaçtır.⁷⁶ Bu anlayışın bir neticesi olarak Ehl-i hadîsin, “haber varsa başka bir şeye bakılmaz” düşüncesi üzerine bir usûl geliştirdikleri görülmektedir.

Hanefiler ise, Kitab'a, sabit sünnete, icmaa ve akla aykırı ya da umumu'l-belvâda varid olan haberleri, ravileri en üst güvenilirlik mertebesinde olsa bile kabul etmemişlerdir. Onlar için râvînin özellikleri, daha çok haber-i vâhidlerin kıyas ile çelişmesindeki tercihte söz konusu edilmiştir.

Hanefilerin bu konudaki yaklaşımları, hadîs rivayetlerinin sağlam delillerin hakemliğinde subutunu sağlamak ve anlamak için önemli bir ilkedir. Buradan hareketle Hanefî mezhebinin sünnet anlayışında ve hadîs usûlünde en önde gelen hususun, “kesinlik” anlayışı ve vurgusu olduğunu söylemek mümkündür. Râvînin fakihliği ve hadîsin alimler tarafından uygulanmış olması gibi ilkeler de bu esasa dayanmaktadır. Böylece dinin uygulanmasında sağlam kaynaklara dayanılmış olacaktır.

Binâenaleyh Hanefilerin hadîs tanım ve anlayışları, uydurma ve yalan haberlere karşı tedbirlere öncelik verilerek oluşturulmuş bir sistemdir. Dini sahih olmayan haber/hadîslere karşı korumayı amaçlayan ve bu sebeple haberlerin mutlaka sağlam delillere (Kitab, mütevâtîr ve meşhur sünnet gibi) dayanması gerektiğini savunan bir usule sahiptir.

* Rivayetlerin sıhhatini tespitinde Ehl-i hadîs ve Hanefiler arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Hanefilerin önerdiği ve uyguladığı hadîs tenkit metodunda özellikle Kur'ân'a arz metodunun Kur'ân ve sünnet bütünlüğünü sağlamak ve dini kaynakların aynı maksada doğru bir anlam birliğini temin etmek bakımından dikkate değer bir usûl olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s)' ve sahâbenin rivayet usulünde de bu metoda işaretler bulunmaktadır.⁷⁷ Dolayısıyla dini deliller hiyerarşisinin korunması ve bütünlüğü bakımından, rivayetlerin Kur'ân'ın ışığında değerlendirilmesi doğru bir usûl olsa gerektir.

Nitekim daha önceleri hadislerin değerlendirilmesinde hadisçiler tarafından eleştirilen bu Hanefî yaklaşım, günümüz akademik hadisçiliğinin üzerinde yoğunlaştığı metin tenkidi yöneliminde bir ilke olarak revaç bulmaktadır.

*Ehl-i hadîs ve hanefilerin sünnet ve hadîs tanımlarındaki farklılıkları, bu ekollerin hadislerin anlaşılması konularında da farklı metotlar geliştirmelerinde etkili olduğu söylenebilir. Hadîslerin anlaşılmasında Hanefilerin yaklaşımının konu esaslı; Ehl-i hadîsin yaklaşımının ise daha çok rivayet esaslı olduğu görülmektedir.

Bununla ilintili olarak şu da ilave edilmelidir. Ehl-i hadîs Rasûlullâh (s)'tan duyup gördüğü herşeye "sünnet" deme eğilimindeyken; Hanefilerin mana ve fıkıh merkezli anlayışlarının bir gereği olarak Rasûlullâh (s)'in her sözüne ve fiiline “sünnet” anlamı yüklenmemektedir. Nasların zâhiri ile yetinmeyi gerekli gören bazı Ehl-i hadîs, genelde uygulamaları da şekli olarak benimseyip takip etmişlerdir. Sahâbeden günümüze kadar her iki zihniyetin de temsilcileri bulunmaktadır.

Netice itibarıyla Ehl-i hadîsin ve Hanefilerin hadîs ve sünnet kavramlarındaki farklı tanımları, bu ekollerin hadîs rivayetlerinin Kur'ân ile ilişkisini tespitten, peygamber tasavvurlarına; sünnetin dindeki konumundan onun bağlayıcılığına; hadislerin taksim ve delaletlerinden onların subutunu tespit usûlüne; şekilci ve lafızci bir dindarlıktan fıkıh ve makasid esaslı bir din tasavvuruna kadar varan geniş bir alanda farklılaşmalarına ve ihtilaflarına sebep olmuştur denilebilir.

⁷⁶ Bkz. Ebû Zehre, *Ahmed b. Hanbel*, 212–213.

⁷⁷ Geniş bilgi için bkz. Özpınar, Ömer, *Hz. Peygamber (s)'i ve Hadislerini Anlamak (Fıkhu'l-hadîs İlmî)*, İstanbul, 2012, 262 vd.

Sonuç

Sahâbe zamanında var olan sünnete zahiri ya da fikhî yaklaşım farkı, zaman içinde daha sistematik bir usulle kendisini Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'y olarak adlandıran ekollerde yaşamaya devam etmiştir. Bu iki hadîs anlayışı özellikle hicrî ikinci asrın yarısından itibaren İslâm düşünce tarihindeki yerlerini almaya başlamışlardır.

Re'y ekolünün temsilcisi kabul edilen Ebû Hanîfe ve taraftarlarının, başta sünnet ve hadîsin tanımındaki yaklaşımları ve hadîsleri birer haber olarak ele alıp onların subut, taksim ve delaletlerini tespit ettikleri yöntemlerindeki farklılık, Hadîs Taraftarları'nın hiç de kabul edebilecekleri hususlar olmamıştır. Bu sebeple başta hadîs karşıtlığı olmak üzere pek insafa sığmayacak nitelemelerle onu ve taraftarlarını tenkit etmişler hatta işi bir nevi itibar suiskatine vardırılmışlardır. Ehl-i hadîs böyle yaparak, sünneti ve bununla özdeşleştirdikleri hadisleri savundukları ve sahip çıktıklarını iddia etmiştir. Ancak doğru olan burada bir hadîs veya sünnet inkarcılığından değil, bir metot farkından söz etmek ve olayları buna göre değerlendirmek daha insafli ve ilmî olacaktır.

Bu çalışmamızda ortaya konan bilgilerden de anlaşıldığı üzere Ehl-i hadîs ile Hanefîler arasındaki bir çok ihtilafın hem sebebinin hem de sonucunun, hadîs ve sünnet tanımlarındaki yaklaşım farkları olduğu anlaşılmaktadır. Burada elde edilen verilerden çıkan sonuçları şöyle sıralamak mümkündür.

* Ehl-i hadîs, Hz. Peygamberin sünnetini ifade etmek üzere merfû' hadîs kavramına vurgu yapmaktadır. Bu alimlere göre müsned hadîs ve sünnet aynı manaya gelmektedir ve bu iki kavram, Hz. Peygamber'e izafe edilen her şeyi kapsamaktadır. Sünnet kavramı sadece Hz. Peygamber'e aittir ve sadece onun için kullanılabilir bir kavramdır.

Bu tanımdan hareketle Ehl-i hadîs, daha çok hadisleri isimlendirme ve sınıflandırma işiyle meşgul olmuşlar, isnada ve râvîlerin durumu ile ilgili hususlara ağırlık vermişlerdir. Sened araştırmalarına büyük önem vermişlerdir. İsnadı sağlam her bir hadîs rivayetini müstakil hüküm kaynağı olarak görmüşler ve bunların Kur'ân'a ya da başka bir delile arz edilmelerine karşı çıkmışlardır. Daha çok rivayetlerin zahirine göre hareket etme yoluna gitmişlerdir.

* Hanefîlerin, sünnet ve hadîs kavramları başta olmak üzere hadîs usûlü konularına yaklaşımlarının, Ehl-i hadîs'e mensup hadis usûlcülerinin yukarıda özetlenen yaklaşımdan oldukça farklı olduğu görülmektedir. Hanefîler, tarihi ve ilmi sürece uygun olarak hadîs ve hadîse ilişkin konuları "haber" başlığı altında ele alıp değerlendirmektedirler. Hadîs kavramını ise neredeyse hiç kullanmamaktadırlar. Hanefîlere göre "hadîs", muhtelif seviye ve derecelerde bize Hz. Peygamber'in sünnetini ulaştıran "haber" in adı olmaktadır. Burada kendi mesleklerine uygun olarak haberleri daha çok bilgi değeri, bağlayıcılığı, delil olma yönü ve kabulünde gerekli şartlar açısından ele almakta ve bunları sünneti taşıyan yazılı ya da sözlü malzeme olarak değerlendirmektedirler.

Hanefîler sünnet kavramını ise, Hz. Peygamber (s)'e ve sahâbeye aidiyeti kesin olan uygulamalar ile başta Kur'ân olmak üzere sabit delillere uygunluğuna göre kesinleşen haberlerin bildirdiği öğretiler olarak bakmaktadırlar. Burada sünnet kavramına sahâbe görüşlerini ve uygulamalarını da dahil etmeleri, Ehl-i hadîs ile en önemli ayrışma noktalarından birisini oluşturmaktadır. Sonuçta Hanefîler sünneti farz, vacib ve mendup hükümleri ihtiva eden dini bir delil çerçevesinde incelemektedirler. Hz. Peygamber'in fiilleri konusunu geniş bir değerlendirmeye tâbi tutmakta, bağlayıcılık ve teşrii değeri açısından fikhın konusu olarak ele almaktadır.

Binâenaleyh Ehl-i hadîs, hadisleri zayıf-sahih ayrımında isnad ve râvi merkezli bir değerlendirmeye tâbi tutarken, Hanefîlerin, mana ve metin merkezli bir değerlendirmeye tâbi tuttuğu görülmektedir. Buna göre de hadîslerin sıhhat değerlendirmesinde farklı bir metot ve ilkeler geliştirmişlerdir ki, Ehl-i hadîs bütün bu hususlara karşıdır.

*Ehl-i hadîs ile özellikle Hanefî fakihler arasında hadîs usûlü ile ilgili farklı kavramlar kullanılmaktadır. Bazen de ortak kullanılan kavramlara farklı mana yüklendiği görülmektedir. Mesela *batînî inkıta'* hadisçiler tarafından kullanılmamaktadır. *Şâz* kelimesine yüklenen mana da iki kesim arasında çok farklıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki, şayet farklı disiplinlerin aynı kavrama verdikleri anlamları bilmeden okuma yapılırsa, okunanı anlamlandırmada zorluk çekilebilir veya kast edilen şey yanlış anlaşılabilir. Şu halde tarihi olduğu gibi anlamaya çalışmak, her kesimin metodolojisini bilmek ve sadece birini esas almamak gerekir, diye düşünüyoruz.

*Şâfi'î ve daha sonra Ehl-i hadîsin sünnet ve hadîsi eş manalı gören tanımları ve buna bağlı din anlayışının gelişmesinde, halku'l-Kur'ân mihnesinden sonra Mütevekkil ile başlayan ve adına "Sünnî devrim" denilen sürecin etkisi olduğunu düşünmek gerekir. Aynı durum daha sonraki tarihi süreçte Nizamiye Medreseleri'nin bu anlayışı geliştirip yerleştirmesiyle devam etmiş; Hanefî kitleler bile kendi mezheplerinin hadîs anlayışlarından ziyade bu akımın ya da projenin etkisinde kalmışlardır. Kalmaya da devam etmektedirler. Bunun sebebi, Hanefîler'in hadîs usûlüne ilişkin meseleleri genellikle fıkıh usûlü kitaplarında ele almaları ve ayrıca müstakil olarak bir hadîs usûlü çalışmasını kaleme almamış olmalarında aranmalıdır. Dolayısıyla bu husus, Hanefî hadîs anlayışının hanefî bölgelerde bile tanınıp öğretilmemesindeki önemli etkenler birisi olmalıdır.

Binâenaleyh Hanefîlerin hadîs ve sünnet anlayışlarından yola çıkılarak hazırlanacak kapsamlı ve sistematik bir hadîs usûlüne ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Zira hadisleri anlama ve oradan hüküm istinat etmede genelde fukaha özelde ise Hanefîlerin usulünden yararlanmanın da önemli olduğunu değerlendiriyoruz.

Son olarak ifade etmek gerekirse, hadîs/sünnet alanındaki Ehl-i hadîs veya Şâfi'î sisteminin hakimliğine rağmen, Hanefî anlayışın da önemli katkıları göz ardı edilmemelidir. Bu iki sistemin karşılaştırmalı olarak ele alındığı bir hadîs/sünnet eğitime geçilmesinin faydalı olacağını değerlendirmekteyiz. Hatta bu iki sistemin ortak ürünü olan yeni bir hadîs usûlü anlayışı geliştirilmesinin, hem tarihi ihtilafların bertaraf edilmesine hem de hadîs usulünün daha sağlıklı bir sisteme kavuşmasına katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

ABDÜLMECÎD, Mahmûd, *el-İtticâhât el-Fıkhiyye Inde Ashâbi'l-Hadîs fi'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî, Kâhire, 1399/1979.*

el-A'ZAMÎ, Muhammed Mustafa, *İslâm Fıkhu ve Sünnet, Oryantalist J. Schacht'a Eleştiri*, çev. Mustafa Ertürk, İstanbul 1996.

APAYDIN, H. Yunus, "Meşhur", *DİA*, XXIX, 368-371.

BARDAKOĞLU, Ali, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XVI, 1-21.

el-AZÎMÂBÂDÎ, Şemsü'l-hakk Ebu't-Tayyib Muhammed, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (İbn Kayyım el-Cevziyye'nin şerhiyle birlikte), Medîne, 1388/1968, 2. bsk., I-XIV.

el-CESSÂS, Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Thk. Uceyl Câsim en-Neşemî, Kuveyt, 1414/1994, 2.bs.,

ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadîs Edebiyatı, Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*, İstanbul, 1989, II. bsk.

ed-DEBÛSÎ, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer, *Takvîmu'l-edillefi usûli'l-fikh*, thk. Halil Muhyiddin, Beyrût, 1421/2001.

EBÛ HANÎFE, Nu'mân b. Sâbit, *el-Âlim ve'l-müteallim*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mısır, 1368.

EBÛ YÛSUF, Ya'kub b. İbrahim (v.182/798), *er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâi*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efğânî, Beyrut, ty.

EBÛ ZEHRE, Muhammed (v.1394/1974), *Ahmed İbn-i Hanbel, (Hayatı-Görüşleri-Fıkhta Yeri)*, çev. Osman Keskiöğlü, Ankara, 1404/1984.

ERUL, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999.

el-EŞ'ARÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail (v.324/935), *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, thk. Helmut Ritter, Beyrût, ty.

FAHRUDDÎN er-RÂZÎ, Muhammed b. Ömer (v.606/1209), *Menâkıbu'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekâ, Beyrût, 1413/1993, 1.bsk.

GÖRMEZ, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Hukuku Etüdleri, Makaleler Külliyyatı*, çev. Komisyon, İstanbul, 1984.

el-HATİB, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (v.463/1071), *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ty., I-XIV

_____, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Suverkî-İbrahim Hamdi el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medîne, ty.

İTR, Nureddin, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-Muvâzenetü beyne Câmi'ihî ve beyne's-Sahîhayn*, Beyrût, 1408/1988.

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yusufen-Nemerî (v.463/10710), *Câmi'u Beyânî'l-İlm ve Fadlih*, tashîh: Abdurrahman M. Osmân, Kâhire, 1388/1967, I-II.

İBN EBÎ HÂTİM ER-RÂZÎ, Ebû Muhammed Abdurrahmân (v.327/938), *Âdâbu's-Şâfiî ve Menâkıbuh*, thk. Abdülğani Abdülhâlık, Kâhire, 1421/2001.

İBN KAYYIM, el-CEVZİYYE, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Hanbelî (v.751/1253), *İ'lâmu'l-Muvakkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrût, 1973, I-IV,

KANDEMİR, M. Yaşar, "Hadîs", DİA, XV, 27-64.

EL-KEVSERÎ, Muhammed Zâhid (v.1371/1952), *Te'nibu'l-Hatîb*, Mısır, 1361/1942.

KIRBAŞOĞLU, Sünni Paradigman Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü, Ankara, 2000.

_____, *'İmam Şâfiî'nin Risâlesi'nin Hadis İlmine Etkisi'*, İslâmi Araştırmalar Dergisi –Hadis-Sünnet Özel Sayısı, c. 10, sayı 1, Ankara 1997, s. 87-99.

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadîs İstılahları*, Ankara, 1985.

KUTLU, Sönmez, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler, Hadîs Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, Ankara, 2000.

MÂLİK b. Enes (v.179/795), *el-Muvatta'*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-II.

MUHAMMED AMMÂRA, *Teyyârâtü'l-Fikrî'l-İslâmî*, Dâru's-Şarûk, 1411/1991.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref (v.676/1277), *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1996, 1. bsk., I-III.

ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek, Fikhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara, 1998.

ÖZEN, Şükrü, "İsâ b. Ebân", DİA, XXII, 480-481.

ÖZPINAR, Ömer, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, Ankara, 2013.

_____, *Hız. Peygamber (s)'i ve Hadislerini Anlamak (Fıkhü'l-hadîs İlmi)*, İstanbul 2012.

es-SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v.490/1096), *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efğânî, Beyrût, ty., I-II.

SUBHÎ es-SÂLİH, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1986.

es-SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v.911/1505), *Miftâhu'l-Cenne fi'l-İhticâci bi's-Sünne*, Medîne, 1409/1988, 3.bsk.

_____, *Tedribü'r-Râvî Şerhu Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyda, Beyrût, 1417/1996, I-II.

eş-ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris (v.204/819), *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1393/1973, 2. bsk., I-VIII.

_____, *er-Risâle*, thk. A. Muhammed Şâkir, Kâhire, 1358/1939.

_____, *İhtilâfu'l-Hadîs*, thk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrût, 1405/1985.

eş-ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Musa (790/1388), *el-Muvâfakât fî Usûli'sh-Şerîa*, thk. Abdullah Dıraz, Mekke, ty., I-IV,

eş-ŞEHRİSTÂNÎ, Ebû Feth Muhammed b. Abdilkerim (v.548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrût, 1410/1990, I-III.

et-TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Maâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr ve M.S. Câde'l-Hakk, Âlemu'l-kitâb, 1414/1994, I-V.

TUZCU, Recep, *Hanefî Usulünde Hadîs-Debûsî Örneği-*, İstanbul 2014.

ÜNAL, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanife'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara, 1994.

WATT, W. Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara, 1981.

YÜCEL, Ahmet, *Hadîs İstilahların Doğuşu ve Gelişimi- Hicri ilk Üç Asır*, İstanbul, 1996.